

УДК 398.332.4(=161.2:477.86/.87)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.05.1127>

**«КВОК, КВОК, СТО КУРОК,
А ЄДЕН КОГУТОК,
ЩОБИ ТІЛЬКИ ЯЄЧОК,
ЯК НА НЕБІ ЗІРОЧОК»:
ГОСПОДАРСЬКА МАГІЯ
У РІЗДВЯНО-ВОДОХРЕСНІЙ
ЗВИЧАЄВОСТІ БОЙКІВ**

Олена СЕРЕБРЯКОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: o-sereb@ukr.net

Метою розвідки є висвітлення пласту звичаєво-обрядових і світоглядних явищ, пов'язаних із магічними обрядодіями господарського спрямування, введення в науковий обіг, систематизація і аналіз нових відомостей. *Об'єктом* дослідження є традиційний світогляд і звичаєво-обрядова культура жителів Бойківщини, а *предметом* — магічні практики наслідування голосів і поведінки свійських птахів (зокрема, курей), які здійснювали бойки у різдвяно-водохресний період свят. Встановлено обрядовий час, місце здійснення та склад виконавців магічних дій. Розкрито їхню функційне призначення, вербальний та акціональний рівні. З-поміж вербальної магії виокремлено примовки, ритуальні діалоги. Подано приклади контактної та шкідливої магії. Висвітлено засоби оберегової магії. Звернуто увагу на застосування святвечірніх атрибутів та обрядової їжі з продукуючою семантикою. Охарактеризовано різновиди, локальні відмінності, тлумачення, звичаєві настанови, ритуальні табу тощо. Виявлено архаїчні способи збільшення кількості курей у господарстві та побутування додаткових обрядодій. З'ясовано, що подекуди на теренах Бойківщини досліджувані звичай зберігся дотепер. *Джерельною основою* статті є матеріали польових досліджень, краєзнавчі нариси, праці другої половини XIX — початку XXI ст. *Методологія* розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Ключові слова: Бойківщина, Святий вечір, уявлення, вірування, табу, магія, кури.

Olena SEREBRYAKOVA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>

Candidate of Historical Sciences (= Ph.D. in history).

Senior researcher of the department of Modern Ethnology of the Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, 15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine, e-mail: o-sereb@ukr.net

**«KWOK, KWOK, A HUNDRED HENS,
AND ONE COCK, SO MANY EGGS
AS THE STARS IN THE SKY»:
HOUSEHOLD MAGIC IN THE RITES
OF THE CHRISTMAS AND EPIPHANY
OF THE BOYKOS**

The aim of the offered article is coverage of the layer of customary and ritual, worldview phenomena associated with magical rites of economic direction. For this purpose, the information obtained during field research on the territory of Boykivshchyna region is introduced into scientific circulation, systematized and analyzed. The *object* of the research is the traditional worldview and customary-ritual culture of the residents of Boykivshchyna region, and the subject is the magic actions of sound imitation of the voices and behavior of domestic birds, in particular hens, which is made during the Christmas and Epiphany cycle of holidays. The ceremonial time, place (on the floor, under the table, in the corner or in the middle of the house, on the threshold, in the wicker basket) and the performers of magic actions (children, hostess, host, older family members) are set. The functional purpose, actional and verbal levels of the studied magic custom are revealed. Among the verbal magic, sayings, ritual dialogues are separate. Examples of contact and harmful magic are presented. The means of protective magic are considered. The use of Christmas attributes and ritual food with production semantics is also worth attention. The varieties, local differences, interpretations, beliefs, custom instructions, ritual taboos, are characterized. The archaic methods of increasing the number of hens in the household and the existence of additional rituals have been found. It is found that in some places of Boykivshchyna the researched custom has been preserved till nowadays.

The *basis* of the article are the materials of the field research, local history essays, works of the second half of the nineteenth and the beginning of the twenty-first centuries.

The *methodology* of this work is based on general scientific methodological principles and the basic requirements that apply to the works of historical and ethnological direction. The author uses a various methods (field observation, comparative-historical, comparative, reconstructive, structural-semantic).

Keywords: Boykivshchyna, Holy Evening, conception, beliefs, taboo, magic, hens.

Вступ. Зимова обрядовість українців найбільш цікава та розмаїта з погляду здійснення різних магічних обрядодій, які мали на меті забезпечити господарський та сімейний добробут родини на весь рік. За народними віруваннями, особливо вдалим для їхньої реалізації був період різдвяно-водохресних свят. Вивчення цих практик *актуальне* й сьогодні, позаяк збереження давніх традицій дасть змогу краще пізнати традиційну культуру загалом.

Попри те, що в Українських Карпатах досить добре збереглися різні архаїчні елементи, досліджувана проблематика на теренах Бойківщини ніколи не була предметом спеціального зацікавлення учених, а принагідно розглядалась у контексті вивчення зимової календарної обрядовості. Розрізнені, зокрема рідкісні, дані містять праці другої половини ХІХ — першої половини ХХІ ст. Джерельну базу даної розвідки доповнюють польові матеріали, зібрані авторкою у селах Бойківщини впродовж 2007—2009, 2017—2019 рр. [1—4]. Краще виявити локальні особливості обраного фрагменту господарської магії дають змогу й експедиційні нотатки та публікації Д. Лепкого, М. Зубрицького, М. Парлага, Л. Дем'яна, М. Турянської, О. Дучимінської, Ю. Климця, Л. Василечко, Г. Гром, Н. Громової, Л. Горошко, П. Зборовського, М. Гладкого, В. Галайчука, О. Коломийчука [5—22] та ін. Принагідно авторка висловлює подяку Олегові Шупляку, членові Національної спілки художників України, заслуженому художникові України за дозвіл скористатися його етюдом для ілюстрування даної статті про етнолокальний варіант господарської магії Бойківщини.

Метою розвідки є висвітлення пласту звичаєво-обрядових і світоглядних явищ, пов'язаних із магічними обрядодіями господарського спрямування, введення в науковий обіг, систематизація і аналіз нових відомостей. *Об'єктом* дослідження є традиційний світогляд і звичаєво-обрядова культура жителів Бойківщини, а *предметом* — магічні практики наслідування голосів і поведінки свійських птахів (зокрема, курей), які здійснювали бойки у різдвяно-водохресний період свят. *Методологія* розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Основна частина. В календарній обрядовості українців наявні звичаєво-магічні практики, що

сприяють розмноженню свійської птиці, отриманню більшої кількості яєць, а також забезпечують збереження яєць, захист від крадіжок та хвороб. Оскільки кури невибагливі у догляді, харчуванні, розведенні та кожна селянська хата мала їх в своєму господарстві, у пропонованій статті зосередимо увагу на обрядодіях з ними. Скажімо, щоби кури краще неслись та розмножувались, у різдвяно-водохресні свята виконували імітативні магічні дії, що обумовлені особливостями їхньої поведінки, зокрема, й своєрідними звуками, які вони видають.

У пам'яті старожилів Бойківщини досить добре зберігся святвечірній звичай із царини господарської магії. Якщо в хаті були маленькі діти, то до (або після) Вечері вони лягали на солому або сіно, що було під столом, та наслідували голоси свійських птахів і тварин, які були на обійсті цього господаря: курей, овець, кіз, корів, свиней, коней. За оповідями, так чинили, «щоб кури неслися», «аби кури квокали», «щоби кури сиділи», «щоби квочки були», «щоб усе було здорове й гарно множилося», «щоб худоба і вся птиця велася», «щоб у господарстві цілий рік чути було голоси цих домашніх тварин» (сс. Турхолька, Жупани, Козьова, Крушельниця, Завадка, Погар, Климець, Орів Сколівського р-ну, сс. Бориня, Либохора, Вовче, Ісаї, Верхнє Висоцьке, Верхня Яблунька, Верхнє Гусне, Хащів, Лімна Турківського р-ну, с. Буковець, околиці Вишніх Верецьких Воловецького р-ну, сс. Верхня Лукавиця, Хромогорб, Нижня Стинава, Верхня Стинава Стрийського р-ну, с. Нагуєвичі Дрогобицького р-ну, с. Лицівка Рожнятівського р-ну)¹.

В окремих бойківських селах при цьому виконували додаткові обрядодії, зокрема шукали символічні відповідники «грибів». Скажімо, у с. Коросно Добромисьького повіту та у с. Хащів Турківського р-ну до соломи, яку стелили на підлогу, мати сипала ліскові або волоські горіхи, а діти, кудкудакаючи, «гляділи» їх. В останньому селі «треба було не руками найти того горіха, а колінами». Подібно кудкудакали, мукали та іржали, вишукуючи горіхи в соломі, й жителі с. Лопушанка Хомина та с. Михнівце Турківського повіту. А от у с. Буковець на Воловеччині, крім того ще й бекали, хрюкали і ціпкали. Копіювали свійських тварин й у с. Орів на Сколівщині

¹ Тут і надалі подано дані згідно з адміністративним поділом України до 2020 року.

ні. За сучасними записами зі с. Нове Давидково на Мукачівщині, «оби кури билі» діти цїпкали під столом, шукаючи в соломі горіхи, яблука, цукерки, шоколадки [1, арк. 114; 2, арк. 37—38; 7, арк. 135; 23, с. 17; 24, с. 68; 25, с. 66; 26, с. 26].

У с. Тяпча Долинського повіту квоктали під столом на соломі після того, як з'їли пшеницю, а у с. Нижній Струтинь Рожнятівського р-ну — в сїні після колядування². На Дрогобиччині так чинили під час розкидання господарем соломи по хаті³. Прикметно, що для більшого ефекту він сїдав на неї та імітував рухи квочки: «Господар... солому кинув на землю, сїв на ню та почав нею обмітуватись обома руками, наче курка єго сидить на покладках»⁴. У с. Доброгостів діти, а інколи навіть люди похилого віку, звуконаслідували цю птаху, качаючись по соломі або її замінику⁵. Слід зазначити, що зрідка квоктали на сїні посеред хати (с. Климець Сколівського р-ну, с. Лімна Турківського р-ну), у кутку (с. Либохора Турківського р-ну), на порозі (с. Сигловате Турківського р-ну), а у Ялинкуватому Сколівського р-ну — в кобівці (плетений кошик. — О. С.). Прикметно, що на Закарпатті дитина мукала та мекала, сховавшись під різдвяний сніп [2, арк. 38; 4, арк. 7, 10, 16, 33, 52—53, 55, 70, 81, 103, 107, 112, 128, 133, 146, 150, 155, 175, 184; 5, с. 30; 8, арк. 50; 11, с. 57; 20, с. 259; 26, с. 26, 35, 40, 44, 47, 49; 29, с. 426; 30, с. 28; 31, с. 93].

Щоб кури добре неслись та відкладали великі яйця, застосовували ще й такі примовляння: «Кудкудак, кудкудак, знесе курочка яйце, як кулак»; «Кудкуда, кудкуда, несу я і кудкулак, якби стільки яєчок, як на небі зірочок» (с. Семигинів на Стрийщині, с. Доброгостів на Дрогобиччині, сс. Козаківка, Тисів на Болахівщині). Подібне побажання виголошували й у с. Тяпча на Турківщині: «Квок, квок, сто курок, а єден когуток, щоби тільки яє-

чок, як на небі зірочок». Цікаво, що у першій половині ХХ ст. тут побутувало своєрідне покарання для півня, який любив ходити до чужих курей. Його зв'язували і цілу Вечерю він сидів під столом, спокуюючи свою «поведінку» [11, с. 57; 16, арк. 5; 20, с. 259; 26, с. 31, 33].

На переконання бойків, збільшенню несучості курей міг зарадити ритуальний діалог. Наприклад, у сс. Тисів та Козаківка Болахівського р-ну «хтось один залазить під стіл, а другий питає: «Чи несуться твої кури?», — а той, що під столом, відповідає: «Несуться, несуться, як з рукава трясуться». Так три рази говорять». У селах Дрогобиччини в другій половині ХІХ ст. такий діалог відбувався між господарем і господинею, яка відповідаючи, висловлювала побажання: «Чи несуться кури, гуси, качки, индики та пантарки?». «Несуть, хвалити бога! Надієми ся, що сего року єще ліпше нести ся будуть» [5, с. 30; 16, арк. 5].

З такою ж метою, а також вірячи, що матимуть квочок з курчатами, у низці сіл звукові магічні обрядодії виконували господині. Етнографічні джерела, зокрема й сучасні польові записи, засвідчують, що для отримання бажаного результату, імітація голосу та поведінки курей відбувалися із застосуванням соломи. Скажімо, на початку ХХ ст. у с. Тернава Вишня Турківського р-ну газдиня або дівчина сїдала на цей святвечірній атрибут і квоктала, підгортаючи її під себе. У с. Верхня Яблунька цього ж р-ну господиня наслідувала квочку, сидючи на соломі. У Пилипці Міжгірського р-ну: «газдиня на Святий вечір сидить довго та квохче, не встає, аби несушка кури несла» (сміються. — О. С.)⁶. У селах Сколівщини (Плав'я Бринівка, Тухля, Козьова) на перший Святий вечір вона так чинила, «як не мала квочки, а хотїла мати курета»; «господиня квокала по соломі, аби квочки були» (сміється. — О. С.). На переконання жительки с. Либохора Турківського р-ну, «як квокати, то буде квочка обов'язково того року». У с. Ясениця цього ж р-ну та Орявчику, Верхній Рожанці Сколівського р-ну «бабі квокали, оби ся кури квокали, оби яйця були». На Закарпатті, «аби много

² Цікаво, що на Перечинщині жінкам заборонялося колядувати на Святий вечір, бо «кури перестануть нестися» (с. Зарічево) [12, арк. 72].

³ Аналогічно робили й на Лемківщині. А, скажімо, на Закарпатті такі акціонально-вербальні обрядодії практикували усі члени родини [12, арк. 73; 27, с. 82].

⁴ «Щоб курчата лупились» на Волині господар квокче, вносячи до хати «коляду» — «снопок пшениці чи овса» [28, с. 396].

⁵ «Суш» — висохла на корені лісова трава, яку заготовляли восени, «микаючи» руками по куцах.

⁶ Крім того, щоби квочки сїдали на яйця, бойківські господині дотримувались певного припису. Зокрема, на Святий вечір ліпили пироги сидючи, бо «стояти ни мош». Якщо ж їх ліпили стоячи, то під час цього «треба на трошки присїсти» [16, арк. 4; 32, арк. 97].

п'ятят вивелося», мати квоктала посеред хати, коли діти розносили соломі і щіпкали [1, арк. 47; 4, арк. 43, 56, 60, 78, 63, 133, 166, 171; 10, с. 24; 33, с. 107].

Слід зазначити, що на Сколівщині, Турківщині, Стрийщині, Старосамбірщині, Богородчанщині таку імітативну магію практикували у різних локусах, зокрема й тих, які пов'язували з предками. Цікаво, що у Ялинкуватому задля цього «перед Бабиного вечора» господиня, приготувавши вечерю, лягала в ліжко та відтворювала голос курки. «Аби куріта були», у Гуті на Святий вечір вона квоктала під столом, куди перед цим поклала житній сніп. У с. Нижне Гусне перевірено правдивість звичаю: «А тото якшо квокат та пак кури так ся квокуют, як сього року в мене, шо не перестают. Вони несуться і квокуют. То газдиня на 1 Святий вечір перед вечерев. То, шоб кури квокали. Під стіл сідає. А там солома. А вже тепер не несут, бо тото коври, ради не можуть дати...». У цьому ж локусі імітували квочку у с. Плав'я Бринівка. А у с. Хітар, за чиєюсь порадою, «аби кури квокали» господиня йшла квокати до стайні на першій Святий вечір перед Вечерею. «А потім то занехали, бо казали, шо ціле літо квокали» (сміється. — О. С.). «Аби були курітка», мама з дітьми квоктала у с. Хромогорб. Натомість у с. Крушельниця інформатор, хоча й кудкудакала разом з малечю на соломі, але налаштована скептично: «Курка несеться, як годуєш добре». За рідкісним записом М. Зубрицького, у с. Мшанець газдиня копіювала звуки курей на припічку після того, як затопить в печі. За даними В. Онуфрика зі с. Михнівець, «мати або бабуня сипали на печі зерно на купку і при тому наслідували квочку, шоб курки весною квоктали». «Аби сі кури несли», подібно у с. Верхня Стинава у минулому перед Святим вечором жменьку пшениці сипали на піч, вимовляючи своє прохання вголос. Крім того, у ту пшеницю метали тріски. Подібно чинила господиня на Лемківщині, кидаючи їх «там, де кури сидять», та примовляючи: «Як тріски ті намішали, так би кури ся несли» (с. Смерекова Великоберезнянського р-ну) [3, арк. 17, 61; 4, арк. 43, 49, 93, 190; 6, с. 54; 25, с. 66; 26, с. 42, 49; 32, арк. 2].

Подекуди на Турківщині магічні дії відбувалися за участі і господині, і свійської птахи: «Жінка ловить курку, заходить з нею до хати, тримаючи в руках, підскакує з нею і квокче, імітуючи голос кур-

ки. Якщо квокче курка, то квокчуть вони удвох, і це вважається найкращим для того, шоби цілий рік кури неслись і виводили курчат» (прис. Потік с. Верхнє Висоцьке). З такою ж метою у Верхній Яблуньці застосовували таку словесну формулу: «Тю, тю, тю, кури на яйцю!» [4, арк. 177; 19, с. 50].

Цікавими видаються також інші приклади магічних практик, приписів, табу. Щоправда вони не завжди були лояльними щодо сусідських господинь. Про це свідчать польові матеріали, призбирані на досліджуваному терені. Так, годуючи курей, можна було проказати: «Людські на сміттю, мої на яйцю»; «Тю, тюа, тютькі мої несучкі, а он тої серочки!»; «Кво, кво, сусіде, сусіде, ваши кури несучі, а мої серучі» (сс. Верхня Яблунька, Либохора, Верхнє Гусне Турківського р-ну). У с. Крушельниця на Сколівщині старожил особисто переконалася у тому, що магічні формули спрацьовують: «Солому неслосі в хату і квокали діти. Єдні кажут: “Чужі кури, а наші яйці!” (сміється. — О. С.). Кури в своїм тім не неслисі. Я сама мала так, діти квокали, а потому прийшла сусідка і каже: “Кури не несут та й нема яєць, та й нема яєць”. А в мене ціле відро яєць, бо курка іде в чужий город нестисі». Дотримуючись певного припису, власниця курей могла уникнути цього. «Аби сі кури не ходили нести по сусідах» або «попід копиці» на Стрийщині не збирали яйця ввечері, «як зайде сонце» (сс. Любинці, Хромогорб)⁷. Побутували у бойків й вербальні заборони. Скажімо, у жителів с. Семигинів на Стрийщині було табу на кликання курей, яке пов'язували з тим, що у разі, якщо його почує сусід, то «яйці кури підут нести до нього»⁸. У с. Тяпча Долинського повіту, «шоб ці-

⁷ Така ж настанова побутувала на Богородчанщині та Рожнятівщині, де потребу її дотримання пояснювали так: «бо мош дістати курічі сліпоти», «... а другі кажут, шо кури гнізда гублет» («бо кури шукают на другий день инших гніздів»), «бо то яструби будут кури красти», «бо то якась жура буде». До того ж, за спогадами старожилів, з обереговою метою у певні дні не можна було вибирати попіл та товкти вуглини: «Попіл... у захід сонце, у писну днину ни віберати. Це шкодит худобі, курки можуть пропадати, ястріби на них присідатимут, лиси украдут»; «Ни можна товкти грань у печи, бо ястріб кури ме бити» [32, арк. 12, 35, 41, 47—48, 54, 56, 58, 64, 77, 92; 34, арк. 101].

⁸ Подібно й на Закарпатті в такій ситуації сусідка може переманити плодовитість курей до себе, примовивши: «Мен'ї яйця, тоб'ї н'їчо» [35, с. 118].

лий рік кури сипали яйці», на них казали на Святвечір «сипучки» і відповідно кликали (але так, щоб не чули сусіди) — «сипу, сипу!» У протилежному разі вони можуть сказати «Твої кури, мої яйця» і потім цілий рік «пропадають яйця». Подібно примовляли й у с. Тиха Старосамбірського р-ну. Після пожертви куті горобцям, її сипали курям: «Як вечеряєте, вийдете надвір, тамо тоже лижку куті: “Ці, ці, ці, кури ваші, а яйця мої”. Кури будуть вам нестися, а додому будуть іти їсти». На Закарпатті у першій половині ХХ ст., «аби и чуже кури од тої хижи, до обыстя ишли нестися», діти на Святвечір приносили тріски з сусідської дровітні та кидали між курми. А господині чинили своєрідні магичні обрядодії з продукуючою та апотропеїчною метою: «Як молода куриця знесе першое яйце, то газдиня бере в руки, поплює и покачає в зпузь (попль), аби только яець несла тота куриця, колько є там попелю. Потом карбуляє поземли, а то од порога до стола. Се робиться дев'ять раз. Тогда куриця все прийде до хижи нестися» [3, арк. 22; 4, арк. 133, 180—181; 11, с. 55—56; 18, арк. 41; 26, с. 32, 103; 33, с. 107, 108].

Як відомо, уявлення про магичні властивості зерна знайшли свій вияв в традиції обрядового засівання осель на Новий рік. За віруваннями, такі обрядодії з боку хлопців-посівальників могли також посприяти кращій яйценосності курей. Зокрема, на Сколівщині, зерно, яке вони розсипали, пізніше згодували птахам: «На Новий рік зрано хлопці йшли сіяти хату зерном... Позамітали та й дали курям, аби сі несли». За іншим варіантом, посіваючи пшеницею по хаті, хлопчик чітко називає кому саме призначається обрядова їжа: «Курка би сі наїла» (сміється. — О. С.). Відтак господиня позамітає і несе курям, «аби кури то дзьобали» (с. Климець). У с. Жупани, «аби несли кури», їм також, за бажанням, могли давати це зерно. З такою ж метою ним годували курей у с. Цінева на Рожнятівщині [4, арк. 5, 13, 36; 13, с. 11].

На Бойківщині колись виконували оригінальні обрядодії, що репрезентують ототожнення з яйцями зерен пшениці, вівса та дірок в решеті. За даними зі с. Нижнє Висоцьке на Турківщині, «щоби ся кури несли» на Святий вечір «винесли зерно і трясали там, де кури сидять», примовляючи: «Як я трясу пшеницю, так би кури яйця трясали!». Ось що згада-

ла респондентка зі с. Карпатське (кол. Гнила) Турківського р-ну: «Я дівчаком била, то так пам'ятаю: газдиня брала пшеницю в рукав, так сипала і казала: «Як та пшениця сиплється, так би яйця сипались». Розширений варіант авторка занотувала у с. Ялинкувате на Сколівщині: «І кури, оби сі несли, у правий рукав господиня перед вечерев (на другий Святий вечір) сипали пшениці, відкотили, оби ся так яйця сипали, як з рукава пшениця. Зробили тут ямку і так сипали туди (під пахов), коби ся так куркі несли, як пшениця паде з рукава. Я не знаю (сміється. — О. С.), чи неслися добре, така звичайка била». За локальною традицією, у с. Тернава Вижня Турківського повіту виконавцями магичних практик були діти. Вставши ранесенько в «навечеря Йордану» вони сипали зерна вівса через рукав в обруч, «щоб цілий рік так сипались яйця від курок». Відомості про ще один автентичний зразок магичної практики, що зберігся в народній пам'яті, в кінці ХІХ ст. записав М. Зубрицький на Дрогобиччині. Одному мешканцеві с. Бистрий порадили на Святий вечір піти до млина і, підставивши руку, набрати зерна, яке падало з рукава в корито. Його добре давати курям, адже «як з рукава падає зерно, так аби яйця з курки падали. Так му раяли». Цікаво, що власник зерна судився з ним, а за вироком винуватець мусів «заплатити горівку, що радні випили» [4, арк. 49, 116, 138; 6, с. 54; 10, с. 26].

За його ж нотаткою, колись у с. Мшанець на Старосамбірщині господиня качала яйце на решеті, «щоби тільки було яець, кілько в решеті дірок». А у с. Буковець Воловецького р-ну, «щоб кури цілий рік добре неслися» з решетом виконували такі обрядодії: «На Святий вечір, коли розвиднілося, господиня йшла кормити курей. Овес для кормління набирала у решето, а курей не скликала голосно, як в інші дні — тю! тю! тю!, тільки мовчки підкидувала овес у решеті і кидала їм на землю, щоб їли...». У с. Білки на Іршавщині під час годування курей з решета рахували зірки на небі⁹ та висловлювали побажання: «Так бим неслися много, як на небі зізд» [6, с. 54; 7, арк. 132 зв.—133; 9, арк. 43—44].

⁹ Як відомо, зоряне небо на Святвечір було прикметою високої яйценосності курей. Натомість відсутність зірок, скажімо, на Дрогобиччині, віщувала, що «кури не будуть нести ся, а копиці Дністер забере» [5, с. 30].

Ще один магичний спосіб занотовано у селах на Воловеччині, Міжгірщині, Турківщині, Старосамбірщині, Сколівщині, Стрийщині. На цих теренах у ритуальних практиках застосовували обрядові предмети, які мали форму кола, з апотропеїчною метою. Годуючи курей, традиційно послуговувались обручем, у який сипали зерно пшениці чи жита (сс. Ісаї, Ясениця). В околицях Вишніх Верецьких так належало зробити рано-вранці на Святвечір. У с. Вовче уточнили: «То з воза був такий обруч, з колеса, і там насипали. Шоби кури не губили яєць, шоби ся несли дома. Як в обручі, то ся держат свої хати, своїх гніздів, де мають». Задля цього ж у с. Мшанець «курим дають їсти серед хижки в обручи яким з бочки... і тихо їх кличуть, шоби яка чужа газдиня не чула». Така поведінка пов'язана з обереговою магією, позаяк в цей особливий обрядовий час, за бажанням, можна було легко переманити сусідську свійську птицю на своє подвір'я. І як вислід — власна господарка поповниться курячими яйцями. Ритуальної мовчанки дотримувались у с. Верхня Лукавиця, де «казали, що не можна кури на Святий вечір кликати, але би вони були всі разом» використовували обруч, «що на діжку навівають». «Курям в таке коло велике залізне всередину насипали там їм їсти» й у с. Верхнє Висоцьке та с. Вучкове. За спогадами жительки с. Погар, її бабця (родом з Орявчика. — О. С.) на першій Святий вечір «робили з ременя коло і так зав'язувала, і там сипала пшениці, і так кури годувала у тім ремені моя баба орівчанська...». За іншими даними з цього села, на Святий вечір зерна сипали у «якісь шнурок» або крайку (вишитий пояс. — О. С.) і «там кури йшли, у тому дзьобали всередині». А, наприклад, у с. Козьова, крім крайки, могли використати віночок: «Отакій вінець виплели довгий або колись крайкі були. То ся жони випасували і тоту крайку винесе до стайні і отакій зробит круг, там положит курем. Кури йдуть і там у тім вінці їдять, аби ся несли, аби яйця були» (сміється. — О. С.). Як свідчать польові розсліди, незалежно від того, яку обрядову річ використовували, таке годування пояснювали так: «Аби ся держали кури свої хати, би не йшли ся нести до чужої, би ся в свої несли», «шоби ся не розходили, шоб всі в купі були»; «аби ся у воросі (купа. — О. С.) держали»; «чи би ся не розходили, чи би яйця не губили» [1, арк. 87;

4, арк. 56, 60, 105, 113, 150, 156, 166; 6, с. 54; 8, арк. 47; 15, арк. 29; 22, с. 169; 26, с. 35]¹⁰.

З такою метою у с. Лозянський під час годування курей обводили їх усіх «кругом недогореною голвнею» або навколо них малювали вугіллям коло. А для тих, хто хотів мати квочку і вірив у магію подібності, чарівного сенсу набувала схожість форми малюнку. Рідкісний спосіб магичних дій авторка занотувала у с. Верхня Яблунька: «Комин раньше бил і там десь за комином зроблет таке як квічку, намалюют ци олівцьом, ци чим, шоби кури сідали. Хто-небудь. Казали, шо тоді кури дуже квочкають». У другій половині ХІХ ст. на Слобожанщині, «шобъ куры неслысь», після того, як священник та його помічники (диякон, псаломщик) підуть з подвір'я, належало відразу затерти червоний хрестик («Ордань»), який хтось з них написав на стіні [4, арк. 177; 36, с. 107; 37, с. 73].

Як свідчать записи зі Сколівщини, Турківщини, Долинщини, Дрогобиччини та Стрийщини, для кращої несучості курей тут здійснювали ще такі магичні практики. У с. Климець на Водохрещі й тепер побутує звичай насадити квочку на отаву, що лежала на столі від Святого вечора. Подібно, «аби файно кури вилізли», у с. Урич нею послуговувались ті господині, які розводили курей. Після свят на сіно, яке було під скатертиною два тижні, садили курку, гуску, «аби кури сі вели, квочки би були», у с. Любинці. Так само чинили з сіном, яке забирали на Новий рік або на Івана, й у с. Розгірче та с. Доброгостів. Цікаво, що завдяки таким обрядодіям, а також вербальній магії можна було «замовити» стать цих птахів. Жителі с. Нижнє Висоцьке вважали, що квочку добре насадити на святвечірне сіно та примовити: «Квок, квок, їден кугут, десять курок, квок, квок, їден кугут, десять курок!». «І кілька там яєць кладете в кошику, так промовлять. Я так їден раз пробувала. То мій онук насаджував, як він маленькій був. Він так говорив і насадив квочку. І шо думає? Правда! Насадив на 15 яєць і було 13 курок, а 2 півники». Задля цього ж у селах Ко-

¹⁰ А, скажімо, на Закарпатті вірили, що тоді «цїлий рок будуть держатися в купі и ястряб не поймає их». Своєрідні обрядодії на Святий вечір колись чинили й жителі Іршавщини: «Принесуть з млинного каміня муки, аби мелник невидів, а з того заправлят крышанку и так дають з обруча курям їсти» [33, с. 107; 35, с. 118].

заківка, Тисів, Лолин, сидячи під столом діти кажуть три рази: «Кво-кво-кво, один когут, а сто курок»; «Кво-кво — сто курочок, єдин когуток». У с. Лужки зумисне тримають отаву з-під столу і «ставлять під квочку, коли квочка квокає — хай там вінесе курі». Додаткові обрядодії виконували жителі с. Нижнє Гусне, які не лише «насаджували на тій готаві кури, оби ся вели», а й годували їх кутею: «Вже собі ладили і тої куті давали курям. Кликати «тю, тю, тю, тю, тю»» [4, арк. 7, 121, 189—190; 16, арк. 5; 17, арк. 71; 20, с. 259; 26, с. 36, 39; 38]. Цікавої настанови дотримувались в одному з сіл Богородчанщини: «На куріта, ек клали, то казали: “Йой, ни кладім у новім місєци, а кладім у старім”» [32, арк. 77].

Своєрідне пояснення застосування сіна з-під «діда» маємо від жительки с. Хромогорб на Стрийщині, яка його збирає, складає і кладе під квочку, «аби мали бути куріта і квочка мала сидіти чємно, як той дідо». Мотив наслідування поведінки свійської птахи відображено також в табу, яке побутувало на Старосамбірщині. Звичай не вставати з-за столу під час Вечері пояснювали так: господиня ставила на стіл всі страви одразу і вже не підводилася, «би файно курка на курєтах сиділа» (с. Лопушниця) [21, с. 159; 26, с. 43].

У деяких бойківських селах Турківщини та Сколівщини до господарської магії цілком придавалися святвечірні солома й сміття, які застосовували у магічних обрядодіях, вірячи у їх продукуючі властивості. Так, у с. Вовче використовували солому, що її забирали з підлоги на свято Степана. Траплялося, що бойки разом зі сміттям несли курям солому, що їх позбувались аж на третій день свят, а кладучи, казали: «Скільки пшеничок — стільки яєчок» (с. Підгородці). Подібно чинили у с. Нижнє Гусне: «На Штефаня аж замітали. Вже так ся тото вимело, назбирало і тоту готаву і ся клало там, де кури ся несуть, щоби ся кури там несли і посиділи на ній. І солому, і сміття» [4, арк. 150, 190; 17, арк. 67] (іл. 1).

За записом зі с. Верхня Рожанка на Сколівщині, діти за допомогою сіна з-під столу жартома створювали додаткові місця для несучок: «На 1 Святий вечір, на Дідів, як занесут тоту солому до хати, шо під стіл, діти мечуть туду і туду, оби були сиділа, оби ся кури файно несли. На піч, на полицю,

Іл. 1. Квочка висиджує курчат. URL: <https://pik.net.ua/2022/10/28/zoloti-yaitsya-skilky-koshtuyetrymanna-kurej-na-prykarpatti/>

Іл. 2. Шупляк О. Квочка з курчатами. 2003 р. Олія, полотно. Розмір 57 x 75. URL: <https://shupliak.art/uk/gallery/etudes/a-hen-with-chickens>

всюди туду. Ми так ся регочєме: і там будуть кури нести, і там. Солома була лише під столом, а не по цілій хаті». Цікаве повір'я побутувало на Закарпатті: якщо солому, на якій під час водосвяття стояв священик, підкласти під квочку, «курчата з яєць вилупляться так само швидко, як швидко розбігається по хатах народ після освячення води на Йордан» [4, арк. 77; 39, с. 109] (іл. 2).

Із польових матеріалів довідуємося, що на Турківщині з птахами «домовлялись»: «ішла газдиня до стайні і говорила до них, оби ся файно несли і квокали» (с. Нижнє Гусне). Вочевидь цей простий спосіб не спрацьовує. Маємо свідчення про це від старожила зі с. Шандровець, яка незадоволена результатом: «Я робила так. Іду на Святий вечір до

стайні і наперед іти і квокнути три рази: “Абисте квોકали, абисте квોકали, абисте квોકали” (після Вечері. — О. С.). Я пробовала не помагає нич» [2, арк. 29; 4, арк. 190].

Проте низка прикладів з цього терену засвідчує також шкідливий вплив на виконавців звичаю: «Тото нефайно квокати, казали, шо будуть хорі діти, шо будуть квокати» (с. Мохнатє); «То не вільно квокати, бо будете цілий рік квокати потім, паде недуга» (той, хто квокав. — О. С.); «То квокати не треба. В нас тут в їдної жони кури не квокали. І їй хтось порадив, оби вона на Святий вечір квокала, то будуть у неї кури квокати. А вона квокала, але не промовляла, шо вона курку квокат, а ї квокала ходила поза хату та “квок, квок, квок”. Так квокала, шо була 9 раз у лікарні. Так на себе наквокала. Як квокати, то треба знати на шо квокати і на кого квокати» (с. Нижнє Висоцьке) [4, арк. 116, 121, 196]. Мабуть, тому в одному з карпатських сіл ця традиція зародилась лише тепер: «Тото пізніше завели, вже пару років було назад, як тото завели, шо треба квокати. А колись не, не квокали» (с. Либохора Сколівського р-ну) [4, арк. 66].

Висновки. Отже, в основі досліджуваного звичаю лежить вірування в те, що магічна імітація голосів та поведінки курей сприятиме добробуту господарів. Зокрема, бойки надавали такій імітативній магії продукуючого сенсу. Аналіз порівняльно-історичних даних засвідчив, що виконавцями магічних практик найчастіше були діти, господиня, зрідка вони наслідували голоси свійських птахів разом. Вузько локально так чинив господар, люди похилого віку. До того ж, вербальну магію репрезентують різні примовки, ритуальні діалоги. Для кращого ефекту магічних обрядодій їх здійснювали у різних локусах, зокрема й міфологічно маркованих; обирали для цього особливий обрядовий час; використовували обрядові предмети, що мали семантику замкненого кола; повторювали словесні формули тричі; виконували додаткові обрядові практики тощо. Відзначимо вірування бойків у правдивість шкідливих магічних приповідок; дівість дотримання різних табу, приписів; уявлення про магічні властивості кола, сіна, соломми, зерна; символіку множинності деяких обрядових предметів, рослин, плодів та небесних світил. Магія подібності спостерігається не лише у наслідуванні голосів курей та їхньої поведінки, а й у акціональ-

них практиках із зерном, сіном, соломомою, сміттям, олівцем та ін. Подекуди на теренах Бойківщини досліджуваний звичай зберігся дотепер. Це спонукає до пошуку нових фактографічних даних про нього та подальшого дослідження обрядової традиції.

1. Архів Інституту народознавства НАН України (далі — Архів ІН НАНУ). Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 588. Арк. 1—123.
2. Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 590. Арк. 1—49.
3. Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 609. Арк. 1—65.
4. Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 787. Арк. 1—200.
5. Лепкий Д. Народні звичаї и обряды въ околиці Дрогобича. Зоря. Львів, 1882. Ч. 2. С. 30—31.
6. Зубрицький М. Народній календар, народні звичаї і повірки, привязані до днів в тиждні і до рокових свят (зап. у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах). Матеріяли до українсько-руської етнології. Львів, 1900. Т. III. С. 33—60.
7. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського Національної академії наук України (далі — АНФРФ ІМФЕ НАНУ). Ф. 14—3. Спр. 429. Арк. 1—150.
8. АНФРФ ІМФЕ НАНУ. Ф. 14—3. Од. зб. 6. Арк. 1—128.
9. АНФРФ ІМФЕ НАНУ. Ф. 14—5. Од. зб. 50. Арк. 1—140.
10. Турянська М. Бойківські звичаї з Різдва Свят, Нового Року й Йордану. Літопис Бойківщини. Самбір, 1934. Ч. 3. С. 23—27.
11. Дучимінська О. Різдва й святойорданські звичаї в селі Тяпча (Східня Бойківщина). Літопис Бойківщини. Самбір, 1938. № 10. С. 55—59.
12. Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 317. Арк. 42—79.
13. Василечко Л. Шуткова неділя. Народні звичаї, обряди та повір'я. Брошнів: Таля, 1994. 58 с.
14. Гром Г. Нагуєвичі. Дрогобич: Відродження, 2002. 288 с.: іл.
15. Науковий архів кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. Ф. 3. П. 3. Од. зб. 48. Арк. 1—95.
16. Науковий архів кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. Ф. 3. П. 5. Од. зб. 82. Арк. 1—36.
17. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 533. Арк. 1—183.
18. Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 550. Арк. 1—205.
19. Зборовський П. Різдва́ний цикл свят за традицією села Верхнє Висоцьке на Турківщині. Народознавчі зошити. 2008. № 1—2. С. 49—53.
20. Гладкий М. Різдвяно-новорічна звичаєвість села Доброгостів. Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич: Коло, 2009. Вип. XIII. С. 257—269.

21. Галайчук В. Традиційні календарні звичаї та обряди Старосамбірщини. *Записки НТШ*. Львів, 2010. Т. CCLIX: Праці секції етнографії та фольклористики. С. 138—178.
22. Коломийчук О. *Календарна обрядовість українців Бойківщини: осінньо-зимовий цикл (кінець XIX ст. — 30-ті рр. XX ст.)*. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2022. 376 с.: іл.
23. Куривчак І. Звичаї села Коросна (Коростенка). *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1981. Ч. 2/34 (45). С. 16—23.
24. Комарницький І. Різдвяні звичаї в селі Лопушанка Хомина Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1989. Ч. 1/49 (60). С. 67—69.
25. Онуфрик В. Обряди і традиції села Михнівце. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1988. Ч. 2/48 (59). С. 66—71.
26. *Єдність у різноманітності. Бойки: навч.-метод. посібник*. Львів; Житомир, 2020. 160 с.
27. Щербей М. Святий вечер. *Наш родный край*. Тячево, 1930. Ч. 3. С. 81—82.
28. Конопка В. Волинський «Народний календар» (на матеріалах із сс. Вільгір та Колесники Гоцманського р-ну Рівненської області). *Народознавчі зошити*. 2014. № 2 (116). С. 392—402.
29. Луців В.О. Звичаї й обичаї на Бойківщині. *Бойківщина: монографічний зб. матеріалів про Бойківщину з географії, історії, етнографії і побуту*. Філадельфія; Нью Йорк, 1980. С. 415—442.
30. Бурак П. Свят-Вечір на Бойківщині. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1973. Ч. 1/18 (29). С. 26—31.
31. Чеха О.В. Сноп. *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.* Под ред. Н.И. Толстого. Москва: Международные отношения, 2012. Т. 5 С (Сказка) — Я (Ящерица). С. 91—93.
32. *Архів ІН НАН України*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 654. Арк. 1—132.
33. Довгун В. Кури. *Наш родный край*. Тячево, 1927. Ч. 5. С. 107—108.
34. *Архів ІН НАН України*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 701. Арк. 1—104.
35. Росоха С. Святий вечер. *Наш родный край*. Тячево, 1928. Ч. 4. С. 117—122.
36. *Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів*. Т. 6. *Календарна обрядовість*. Голов. ред. Г. Скрипник. НАН України; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. Київ, 2016. 400 с.
37. *Дневникъ народныхъ праздниковъ Харьковской губернии. Харьковский сборник: Литературно-научное приложение к «Харьковскому Календарю» на 1887 г.* Харьков: Типография Губернского Правления, 1887. Вып. 1. С. 72—80.
38. Дубина Р. *Різдвяно-новорічна обрядовість населення Східної Бойківщини (за матеріалами експедиційних досліджень)*. URL: <https://www.pyrohiv.com/activities/rizdvyno-novorichna-obryadovist-naselennya-skhidnoi-boykivshchiny-za-materialami-ekspeditsiynikh-do.html>
39. Белова О.В. Солома. *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.* Под ред. Н.И. Толстого. Москва: Международные отношения, 2012. Т. 5 С (Сказка) — Я (Ящерица). С. 107—113.

REFERENCES

- Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (hereinafter — Archive of the IE NASU)*. F. 1. Op. 2. Od. save 588. Arc. 1—123 [in Ukrainian].
- Archive of the IE NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 590. Arc. 1—49 [in Ukrainian].
- Archive of the IE NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 609. Arc. 1—65 [in Ukrainian].
- Archive of the IE NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 787. Arc. 1—200 [in Ukrainian].
- Lepkyj, D. (1882). Folk customs and rites in the vicinity of Drohobych. *Zoria*, 2, 30—31 [in Ukrainian].
- Zubryts'kyj, M. (1900). Folk calendar, folk customs and beliefs tied to days of the week and annual holidays. *Materialy do ukrains'koi etnol'ogii* (Vol. III, pp. 33—60). Lviv [in Ukrainian].
- Archival scientific collections of manuscripts and audio recordings of M.T. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (hereinafter — ASCMA IASFE NASU)*. F. 14—3. Act. 429. Arc. 1—150 [in Ukrainian].
- ASCMA IASFE NASU*. F. 14—3. Act. 6. Arc. 1—128 [in Ukrainian].
- ASCMA IASFE NASU*. F. 14—5. Act. 50. Arc. 1—140 [in Ukrainian].
- Turians'ka, M. (1934). Boyko's customs from Christmas, New Year and Jordan. *Litopys Bojkivschyny*, 3, 23—27 [in Ukrainian].
- Duchymins'ka, O. (1938). Christmas and St. Jordan customs in the village of Tyapcha (East Boykivshchyna). *Litopys Bojkivschyny*, 10, 55—59 [in Ukrainian].
- Archive of the IE NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 317. Arc. 42—79 [in Ukrainian].
- Vasylechko, L. (1994). *Palm Sunday. Folk customs, rites and beliefs*. Broshniv: Talia [in Ukrainian].
- Hrom, H. (2002). *Naguyevychi. Drohobych: Vidrodzhenia* [in Ukrainian].
- Scientific archive of the Department of Ethnology and Local History, Faculty of History, Taras Shevchenko KNU (hereinafter — SADELHFH Taras Shevchenko KNU)*. F. 3. P. 3. Unit coll. 48. Arc. 1—95 [in Ukrainian].
- SADELHFH Taras Shevchenko KNU*. F. 3. P. 5. Unit coll. 82. Arc. 1—36 [in Ukrainian].
- Archive of the IE NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 533. Arc. 1—183 [in Ukrainian].
- Archive of the IE NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 550. Arc. 1—205 [in Ukrainian].

- Zborovs'kyj, P. (2008). The Christmas cycle of holidays according to the tradition of the village of Verkhne Vysotske in the Turkiv region. *The Ethnology notebooks*, 1—2, 49—53 [in Ukrainian].
- Hladkyj, M. (2009). Christmas and New Year customs of the village of Dobrogostiv. *Drohobysk local history collection* (Issue XIII, pp. 257—269). Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Halajchuk, V. (2010). Traditional calendar customs and rites of the Staro Sambir region. *Notes of the Shevchenko Scientific Society. Works of the ethnography and folklore section. Proceedings of the section of ethnography and folkloristics* (Vol. CCLIX, pp. 138—178) [in Ukrainian].
- Kolomyjchuk, O. (2022). *Calendar rites of Ukrainians of Boykivshchyna: autumn-winter cycle (end of the 19th century — 30s of the 20th century)*. Ivano-Frankivs'k: Symfoniia forte [in Ukrainian].
- Kuryvchak, I. (1981). Customs of the village of Korosna (Korostenka). *Litopys Bojkivschyny*, 2/34, 16—23 [in Ukrainian].
- Komarnyts'kyj, I. (1989). Christmas customs in the village of Lopushanka Khomyňa, Turchany district. *Litopys Bojkivschyny*, 1/49, 67—69 [in Ukrainian].
- Onufryk, V. (1988). Rites and traditions of the village of Mykhnivets. *Litopys Bojkivschyny*, 2/48, 66—71 [in Ukrainian].
- (2020). *Unity in diversity. Residents of Boykivshchyna: educational and methodological manual*. L'viv; Zhytomyr [in Ukrainian].
- Scherbej, M. (1930). Holy evening. *Nash rodnyj kraj*, 3, 81—82 [in Ukrainian].
- Konopka, V. (2014). Volhynian «Folk's Calendar» (after materials from the village of Vilhir and Kolesnyky in Goshcha district of Rivne region). *The Ethnology notebooks*, 2, 392—402 [in Ukrainian].
- Lutsiv, V.O. (1980). Customs and habits in Boykivshchyna. *Boykivshchyna: monographic collection materials about Boykivshchyna from geography, history, ethnography and everyday life* (Pp. 415—442). Filadel'fiia; Niu Jork [in Ukrainian].
- Burak, P. (1973). Holy evening in Boykivshchyna. *Litopys Bojkivschyny*, 1/18, 26—31 [in Ukrainian].
- Chekha, O.V., & Tolstoj, N.I. (Ed.). (2012). *Sheaf. Slavic antiquities: an ethnolinguistic dictionary: in 5 vol.* (Vol. 5, pp. 91—93). Moskva: Mezhdunarodnyje otnoshenija [in Russian].
- Archive of the IE NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 654. Arc. 1—132 [in Ukrainian].
- Dovhun, V. (1927). Chickens. *Nash rodnyj kraj*, 5, 107—108 [in Ukrainian].
- Archive of the IE NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 701. Arc. 1—104 [in Ukrainian].
- Rosokha, S. (1928). Holy evening. *Nash rodnyj kraj*, 4, 117—122 [in Ukrainian].
- Skrypnyk, H. (Ed.). (2016). *Ethnographic image of modern Ukraine. Corps of expeditionary folklore and ethnographic materials. Calendar rituals* (Vol. 6). NAN Ukrainy; IMFE named after M.T. Rylsky. Kyiv [in Ukrainian].
- (1887). *Diary of folk holidays of Kharkov province. Khar'kovskij sbornik* (Issue 1, pp. 72—80). Khar'kov: Typohrafyia Hubernskoho Pravlenyia [in Russian].
- Dubyna, R. *Christmas and New Year's Ritual of the Population of Eastern Boykivshchyna (according to materials of expeditionary research)*. Retrieved from: <https://www.pyrohiv.com/activities/rizdviano-novorichna-obryadovist-naselennya-skhidnoi-boykivshchini-za-materialami-ekspeditsiy-nikh-do.html>
- Belova, O.V., & Tolstoj, N.I. (Ed.). (2012). *Straw. Slavic antiquities: an ethnolinguistic dictionary: in 5 vol.* (Vol. 5, pp. 107—113). Moskva: Mezhdunarodnyje otnoshenija [in Russian].